

ISSN 0351-9171

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ

XXII

Примљено на XI скупу Одељења језика и књижевности, од 18. децембра 2012. године, на основу реферата Александра Ломе, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Б Е О Г Р А Д
2 0 1 5

ОСВРТИ

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

НА ИМЕНОСЛОВНИМ ВРЕЛИМА V ОСВРТ НА НОВА ИЗДАЊА СТАРОСРПСКИХ ИЗВОРА¹

Стари српски архив, изд. Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Филозофски факултет у Источном Сарајеву, и Међуопштински историјски архив у Чачку, књ. 10, одговорни уредници Андрија Веселиновић и Раде Михаљчић, Београд 2011, 208 стр.; књ. 11, одговорни уредници Андрија Веселиновић и Ђорђе Бубало, Београд 2012, 198 стр.; књ. 12, одговорни уредник Андрија Веселиновић, Београд 2013; књ. 13, споменица у част професора Андрије Веселиновића, уредник књиге Синиша Мишић, Београд 2014.

Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, књ. I, 1186–1321, приредили Владимир Мошин, Сима Ђирковић, Душан Синдик, редиговао Душан Синдик, Историјски институт Београд (Извори за српску историју књ. 9, Ћирилички извори књ. 1), Београд 2011, 652 стр.

„Ономатолошки прилози“ излазе успореним ритмом каквим дише српска ономастика, па су ми се у међувремену од изласка двадесет и првог тома на столу нашле чак четири нове књиге „Старог српског архива“ а на мојој полици почасно место заузела два нова капитална издања. У једном од њих имао сам и сâм скромног удела, те ћу га овде само поменути,² а на друго, дуго очекивани први том старосрпског дипломата, осврнућу се у мери својих интересовања и могућности.

Десети, јубиларни број ССА отвара пригодно слово Андрије Веселиновића (стр. XI–XII) а следи му библиографија књига 1–10 са збирним индексима коју је урадио Дејан Јечменица (XII–XXXIII). Од прилога у десетој књизи

¹ Уп. ОП XVII 459–474, XVIII 457–471, XIX–XX 743–754, XXI 429–433.

² Повеља краља Милутина манастиру Бањска — Светођефанска хрисовуља, прир. Ђ. Трифуновић I–II, Музеј у Приштини, Центар за чување наслеђа Косова и Метохије — Mnemosyne, ЈП Службени гласник, Београд 2011. Прилог „Топономастичка сведочанства Бањске хрисовуље“ објавио сам у II тому на странама 179–194. У дoraђеном виду и под насловом „Творбени типови топонима заступљени у Бањској хрисовуљи“ он сада чини треће поглавље књиге Лома 2013а.

издвојићу два због топономастичке грађе коју пружају. Студију покојног академика Симе Ђирковића „Повеља цара Стефана Душана о границама Котора 1346–1355. (прерада из XV века)“, допунио је и за штампу приредио Ђорђе Бубало (CCA 10: 37–58). Исправа није сачувана у старосрпском оригиналу, већ у две фалсификоване верзије италијанског превода, које нису настале пре kraja XV века. Извор садржи знatan број (микро)топонима и личних имена. Топографски подаци сабрани су и анализирани на стр. 54–57, са картом на 58. При идентификацији и убикацији је, између осталог, коришћена грађа из ловћенског села Мајстора коју је Митар Пешикан забележио и објавио на страницама овог часописа (1985). Поређење са данашњим ликовима имена и са онима које бележи српско-млетачки уговор склопљен у Дривасту 1426 (означен као Д) показује да је друга верзија (Б) поузданija од прве (А), бар у погледу предаје топономастичких података. На пример, данашњи *Поњеждо* уписан је у А као *Pouisdo*, а у Б као *Ponesdo*, док је у *D ronesdol* (55).³ Облик речи *до(л)* са већ извршеним прелазом *л* у *о* потврђује датирање А и Б након прве половине XV века, када се, по сведочанству Д, -*л* у том топониму још чувало.⁴ А и Д делимично преводе српске називе, за разлику од Б, нпр. А *Velma (sic!) fossa*, Б *Viligna iama*, Д *vilina iama*, дакле: *Вилина јама*, ран запис једног митолошки мотивисаног назива какав се среће и другде, или А, Д *porta de maistore*, али Б *Maisterscho Vrato*, данас *Bračin* у ловћенском селу Мајсторима.⁵ Име планине Ловћена, у А искварено (*Lantien*), Б предаје у облику *Loutien* близком ономе у оснивачкој повељи Цетињског манастира из 1485. **Ловътъенъ**,⁶ па остаје дилема да ли је овај ороним крајем XV века гласио *Ловићн*, *Ловијен* или је већ био попримио свој савремени лик *Ловћен*, што се ипак чини највероватнијим с обзиром на **планина Лоћенъ** (sic! Шекуларац 1987: 239) у повељи из 1495. У сваком случају, ако је ово име и фигурирало у Душановој повељи, не знамо како је тамо могло гласити.⁷ Павле Драгичевић је на основу снимка који се чува у Архиву Србије у Београду поново издао повељу „царице“ Јевдокије и њеног сина Константина о даривању Хиландару њихове баштинске цркве у Архиљевици из 1378/79 (CCA 10: 87–102), значајну између осталог стога што топономастичка грађа коју даје сведочи о раном присуству старосрпских језичких црта на подручју Скопске Црне Горе (*o > u* и **tj > h* у **Злоквкиане**, данас (Г. и Д.) **Злокућани**, **dj > h* у **Р8гинци**, данас

³ *Поњеж* је *j*-посесив од ЛИ **По-нѣг*, можда, са хаплологијом, **Понѣ-нѣг*.

⁴ Тако је и у другим случајевима, уп. нпр. А, Б *Ceonich* за стерп. титулу **челник** (53).

⁵ По Пешикан 1985: 3. Пада у очи неподударност између старог записа, облика (*Мајсторско вратло* који издавач одатле ишчитава и данашњег, придевског лика топонима. Дечанска хрисовуља бележи у Горњем Полимљу међник **Врато**, који би могао бити архаизам (иначе непосведочена једнина средњег рода према двојини прасл. *vorta > vratna* (Лома 2011: 192).

⁶ Тако MS 531; Шекуларац на том месту има **лов'тень** а мало ниже, у пасусу којег у Миклошичевом издању нема, дватпут **на лов'тенъ** (1987: 205).

⁷ Својевремено смо претпоставили изворни лик **Ловићн* као одраз предсловенског предлошка (Лома 1996: 124 дд.).

Руђинце),⁸ па чак бележи у Велбужду, данашњем Ђустендилу, цркву по имени Госпожино йоље.⁹ Издавач је промакло да се име села **Литијаница**, уз које на стр. 98 напомиње „непозната локација“, у литератури доводи у везу са данашњим микротопонимом *Литиница* у селу Челопек си. од Куманова.¹⁰

У једанастој књизи нашу највећу пажњу заслужује издање трију хрисовуља цара Стефана Душана о Светом Петру Коришком (CCA 11: 59–90). Издавач Синиша Мишић већ се раније бавио овим изворима,¹¹ као и властелинством Св. Петра Коришког.¹² Њихов значај за нас састоји се у чињеници да добар део богате топономастичке грађе коју они пружају није обухваћен синтезом Митра Пешикана из 1986.¹³ Наводимо, азбучним редом, имена којих тамо нема:

Блатњишица II 39, III 36, *Боров врх* II 40, *Бука* II 21, 22, III 19, *Бурини лази* I 20, II 22, III 19, *Брџе* (< *Брдџе) II 22, III 19, *Бълос(л)аља клѣш* I 15, II 12, III 10, *Бълев врх* II 14, III 19, *Габр* I 14, *Голи хрид* I 16, *Грѣшетин / -ино* I 14, II 11, III 9, *Добрakov камы* I 13, II 10, III 9, *Довчерова сѣлас* II 23, III 20, *живинска међа* II 15, III 13,¹⁴ *Коїривън* I 15, II 12, III 10, *Костадиња клѣш* II 12, III 11, *Лейњиц* II 39, III 36, *Љеска* I 12–13, III 9, II 10 (**Леска**), *Мали Плѣш* I 14, II 11, III 10, *Мируш* II 13, III 11, *Огорѣльчка глава* II 17,¹⁵ *Орашък* II 31, III 37, 48, *Пеїрова гар* I 19, II 21, *Пиљев йошок* II 39–40, III 36, *Прайратишица* II 15, III 13, *Прѣсѣделца* (?),¹⁶ *Пцељ / Пцеље (до пцеља)* I 17, II 16, III 13, *Пчелина сѣћна* II 13, III 11–12,¹⁷ *Пѣсачник /*

⁸ Од стрп. ЛИ *Руђа* (писано **Роѓа**). Уп. ОП 17/2004: 478. Погрешно Станковска 2003: 261. За међудијалекатска пројектимања током средњег века на овом простору в. најкорије Лома 2015.

⁹ **Г(ос)п(о)гино поле;** ту се, додуше, може радити о посрѣђењу бугарског *Госпождино.

¹⁰ Станковска 2001: 250 д., 2003: 176 д. Тамо предложено извођење од непосведоченог и нимало вероватног ЛИ *Литијан не може се узети озбиљно, за разлику од везе са с.-х. *лиш(ица)*, на коју Станковска I.c. помишиља само као на мотивацију народноетимолошке преинаке (место је означено као „њиве на којима ништа не рађа“). *Литијаница* (треба читати тако!) изгледа да је исти творбени тип као *Гра(д)чаница*, тј. изведенци на -ица непосредно од основе етника на -јане (можда универбализацијом његовог посесивног генитива на *-јапъ, уп. Лома 2013а: 260). У основи би био колектив **Litъje*, уп., од синонима *љубъ f.*, *Љуће* код Пљеваља, за етимологију П. Ивић у ЕРСЈ ОС 50 д.

¹¹ Повеље цара Стефана Душана о манастиру Светог Петра Коришког, ИГ 1993, 1–2: 125–132.

¹² Поседи манастира Светог Петра Коришког, ИГ 1989, 1–2: 39–54; уп. и Благојевић 2006: 22–24.

¹³ Док о другим топонимима из ових повеља она пружа корисна сазнања, која је издавач (поново) занемарио. Тако за села ој Гоѓе Сицијевица и Сѣаш'къ и Чѹниєлево II 45 = III 48 каже на стр. 89 да је *Сицијевац* данас непознат, а *Чрнељево* идентификује са данашњим Црнољевом североисточно од Призрене (и веома далеко од призренске Горе); прво је, међутим, данашњи *Шишишевец*, а друго — суседни *Цернаљев*; оба помиње турски попис из 1452/5. у нахији Гора (Пешикан 1986: 40, 46).

¹⁴ По селу *Живињани* познатом из других повеља (Пешикан 1986: 26).

¹⁵ Пешикан 1986: 33 има *Огорѣльччи йошок*.

¹⁶ **на прѣсѣдел'ци** II 14, III 12. Вероватно исто што и *Прѣседъл* коју АХ наводи у међама Корише (Пешикан 1986: 36). Друго -ѣ- је хиперкоректно (уп. Лома 2013а: 177).

¹⁷ Од две *Пчелиње сѣћне* које Пешикан 1986: 37 има из АХ, свакако она друга, у међама Средске. Облик са -и- је старији, уп. Лома 2013а: 183 д.

Пъсочник II 21, III 18,¹⁸ Ржано II 16, 17, 23, III 14, 20;¹⁹ Серафиионов крст II 9, III 7–8, Срѣдни йошок,²⁰ Срѣдъчки гвозд II 23, III 20, Трчинин виноград II 27–28, III 25, Тъмни йошок II 21, III 18, Церовъц II 13–14, III 12, Шайеришишта (Горња) I 17.

Наша читања са приложених факсимила се за нека од наведених имена разликују од издавачевих:²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶

број повеље и реда	уместо	чита се
I 20	на Бѹғинне лазе	на бѹғинне лазе ²¹
II 21	ѡд Любиждие	ѡ любиж(д)ије ²²
II 39	низ Блатицициоу	низ блатицициоу ²³
III 9	ниже Обѹакова камена	ниже добѹакова камена ²⁴
III 20	з гвоз(д)омъ од(ь)чкимъ	з гвоз(д)омъ с(ѹд')чкимъ ²⁵
III 20	Довечефова стасъ	дов(ч)ефова стасъ ²⁶

У тексту су тачно пренесена, али у коментару погрешно прочитана имена Сириник ‘Сиринићка жупа’ (88) и Окјасина, властелин, иначе непознат, који је спровео разграничење између светоарханђелског и хиландарског поседа (83). У потврди више сифиникъ II 38, III 35 име стоји у генитиву множине из којег се, с обзиром на двозначност -къ у старосрпској графији, може извести номинатив *Сириници или Сиринићи, но из других средњовековних записа

¹⁸ *Рѣшъсъникъ, у II са српским, у III са македонским озвучењем тврдог полугласа.

¹⁹ Планина, у коментару на стр. 88 поистовећена са међником Ржана (на ѿжанов) у све три верзије, познатим из АХ (уп. Пешikan 1986: 38).

²⁰ Писање сѹк(д)ни II 14, сѹк(д)ни III 12 указује на македонску депалатализацију средни < средњи.

²¹ Како је и у II 22, III 19. Од стсрп. ЛИ Бѹғија посведоченог у II Дечанској хрисовуљи (Грковић 1986: 49), пореклом надимка (пл. *bir'a, уп. презимена Мећава, Олујић и сл.).

²² Уп. II 20 вї стаѹ'ци любиж(д)ни, III 17 любиж(д)ни, 18 любиж(д)ије. У свим случајевима ѳ је написано. У другим средњовековним поменима нема га, у АХ је любижни 273 (5 x), 303, 310, етник любижнице 273 (3 x). Исти назив посведочен је и као лева притока Дрима любижни у Милутиновој даровници Хиландару, Светостефанској хрисовуљи и хиландарској повељи Дечанског, а има пуну паралелу у украјинском хидрониму Любіжня (в. најскорије Лома 2013а: 137 д., тамо и за могућу етимологију). У оба случаја данашњи лик гласи Љубижсда (подримски хидроним одразио се у имену села код Ораховца); за село код Призрена турски попис из 1571. бележи оба лика, и старији Љубижња и млађи Љубижса. Овај други најпре је могао настати дисимилацијом у етнику Љубижњане > Љубиждане. Написано ѡ у II и III могло би бити покушај да се облик из оригиналног правног предлошка „осавремени“. Тешко да се икада изговарало Љубижсда.

²³ III 36 низъ блатицициоу. Да (са гледишта правописа збуњујуће) читање ьи није словна омашка сведочи издавачево писање Блатишицица у коментару на стр. 87, где се наводи и данашњи лик Блатишицица, настао од Блатишицица преко *Блатиенишицица; за македонски рефлекс ь > е уп. Пъсочникъ III 18 и в. горе нап. 14. Изворно *Блатињска рѣка, од *Блатиño или *Блатиna.

²⁴ Како је и у I 13, II 10. На првом месту облик генитива ниже Добѹакова камени провером на факсимили показао се као фиктиван, тамо се чита ниже Добѹакова камен(–), што је уместо -и требало допунити старосрпским наставком -е или новосрпским -а (какав дају језички млађе верзије II и III).

²⁵ Између с и ч је преклоп листа. Име је по свој прилици било написано скраћено као и у II 23: з гвоз(д)омъ сѹ(д)чкимъ. У основи је *Срѣдъц, пл. *Срѣдци, етник од Срѣдска (жупа).

²⁶ Како је и у II 23, са написаним ч. Уп. буг. довчера ‘до јуче’.

и данашњег облика зnamо да је само ово друго читање исправно (уп. ОП 17: 463). Старосрпски би се *Окјасина писало **ѡкјасина**, али такав гласовни лик није реалан, па и сам издавач у њега сумња: „Можда чак при фалсификовању погрешно уписано име“. Но таквој сумњи нема места. Посведочено **ѡкјасина** II 5, III 4–5, 55 лепо се дâ прочитати *Oħasina* и схватити као надимак изведен од речи *oħac* ‘реп’, прасловенског порекла (**ot-jasъ*), посведочене код нас на чакавском терену, али и у Дубровнику,²⁷ патронимик **Окјасовиќ** који DX II, III бележе у селу Рзинићу, сведоче да је реч, бар у својству надимка, живела у XIV веку на подручју данашње Метохије.²⁸

У дванаестој књизи од ономастичарског интереса су две повеље. За историјску антропонимију посебно је значајна друга повеља хумског кнеза Андрије Дубровчанима, у чијем се потпису (стр. 12) читају 23 лична имена и 22 патронимика хумске властеле средине XIII века, од тога само два календарска: ЛИ **Ѡома** и патронимик **Ѡадомовиќ**, но како се за сва одреда читања у овом издању (И. Ракић) у потпуности слажу са онима Миклошичевим (MS 34 д.), на њој се нећемо задржавати. Подлогу за нове увиде пружа рад В. Алексића, где су дата и сравњена два преписа хрисовуље којом Стефан Душан потврђује оснивачку повељу манастира са црквом Ваведења у селу Архиљевица, оба из хиландарског архива (Хил. 36 и Хил. 150). У њима се наводи низ имена села из данашњег српско-македонског пограничја (кумановско-прешевска Црна Гора) са њиховим међама, што све заједно представља богату топономастичку грађу. Између топографских података у двама преписима постоје знатна размимоилажења; осврнућемо се на нека. У Хил. 150 се иза саме Архиљевице наводе **Село Роу** (!) **Извољ с мегъами и штесы и пъавинами села тога.** **Село Роувици с мегъами** итд. (стр. 44) док у Хил. 36 одговарајући сегмент гласи: **Село Извољ с мегъами и штеси и с пъавинами села тога.** **Село Роугинци с мегъами** итд. (стр. 35). Данас у том крају постоје села *Извор* и *Руђинци*, те је јасно да у том сегменту Хил. 36 предаје изворнији текст, а да је преписивач Хил. 150 грешком најпре почeo да пише **Р8(гинци)** прескочивши **Извољ**, па се после два слова прибрао и вратио редоследу предлошка.²⁹ Све ово можда не би било толико занимљиво да већ Миклошић није издао Хил. 150 читајући **Роуизвољ** (MS 143), па је тај очито фиктивни топоним у међувремену распаљивао машту етимолога и ономастичара. У свом етимолошком речнику Петар Скок му је посветио посебну одредницу,

²⁷ Уп. Skok 2: 542; Boryš 1999: 143. *Oħas-ina* може се схватити као аугментатив (‘Репина’) или поистоветити са имениском *oħasīna* ‘вұна оstriжена око репа’ забележеном у Истри.

²⁸ Овај патронимик исправно тумачи већ Грковић 1986: 140, поредећи још савремено презиме *Oħaciħ* и стечеш. ЛИ *Ocas*.

²⁹ Издавачово читање **Роувици** коси се са **Роугинци** MS 144, које предаје реалан облик топонима. На приододатом факсимилу под лупом спорно слово изгледа пре као једно г налик на п са крајом десном управном цртом, него ли као в. На стр. 50 се то наводно размимоилажење између двају преписа узима за доказ предности Хил. 36, који се датира седамдесетим годинама XIV века, у односу на Хил. 150, који би био из првих деценија XV века. Но на **Илавандиноу воденици** у Хил. 150 (45) сигурно је боље читање него на **Илаван део 8 водѣници** у Хил. 36 (35; проверено на факсимилу), тим пре што облик **део < дѣль** никако не може припадати XIV, а тешко и XV веку.

коју у целини наводим (Skok 3: 367 д.):

Ruizvorъ (1349, Skoplje), toponim, selo koje je car Dušan darovao crkvi u Arhiljevici. Današnji oblik nepoznat. Čini se da je kompozitum od *rīvus* > rum. *rīu*. Ako je tako, toponim je tipa kao na Siciliji *Linguaglossa*, tj. drugi dio složenice tumači prvi u drugom jeziku.

Сок је овај топоним црпао из RJA не знајући за текстолошки проблем, а Ј. Станковска је знала за варијанту **Изворъ** из Хил. 36, па је ипак сасвим озбиљно узела искварени облик **Роуизворъ** расписавши се на целе три стране (2003: 124 дд.). Она реконструише словенску топографску синтагму **Ruij izvorъ* (sic!), нудећи за њен први члан два тумачења: или прасл. (?) **ruij* ‘јак, снажан’ или (попридовљен?) фитоним *Rhus cotinus* (романског порекла, в. у овој књизи ОП стр. 9–14), дајући предност ономе првом. Све те комбинације немају реалне основе, и *Руизвор* треба приодати списку фантомских топонима у MS, који није мали (в. Лома 2013б: 214–218). Једна од разлика међу Хил. 36 и Хил. 150 је та што се само у овом другом наводе међу села **Бильска**. У њима се на три места помиње реч **погофъ**, коју издавач пише са великим почетним словом, као да је топоним (али се у анализи топографских података 53–64 на њега не осврће). И ту, као и у горепоменутом читању **Роузвинци**, ово издање представља корак унатраг у односу на старо Миклошичево, где је исправно **ѹ погофъ, ѹ на погофъ, на ѹ погофъ**, са малим словом. Даничић РКС 2: 328 ту реч тумачи као прилог *deorsum* (‘низбрдо’), упућујући на варијанту **опогофъ**. Двосмислености старосрпског правописа и морфологије довеле су до читања имена села **маисторије** као *Majstoriјe* (57). Читати треба *Majstoriјe* и схватити као старосрпски номинатив плурала мушких рода у значењу ‘мајстори’.³⁰

Тринаеста књига ССА поред прегледа научног дела јубиланта Андрије Веселиновића из пера Д. Јечменице садржи седам прилога са издањима и коментарима средњовековних дипломатичких извора. У двема хрисовуљама краља Стефана Душана из 1332. и 1336. којима Хиландару потврђује поседе у области Штипа и Струмице пише **Соұхогъыло** (6) и **Сөхогъыло** (13) иако се на приложеним факсимилима у оба случаја лепо чита **соұхогъ(л)ъ**, са ʌ натписаним изнад -ғъ,³¹ и нема трага неком завршном -օ; једино што можемо закључити јесте да је издавач, Владета Петровић, „поправио“ предати облик према савременом лицу топонима *Суво грло*, а да ту своју интервенцију у текст ничим није назначио; неоснованост такве допуне произлази већ из чињенице да у збирној повељи краљева Милутина и Стефана Душана Хиландару, за коју постоји дилема да ли је у питанју оригинал из четврте деценије XIV в. или фалсификат из друге половине истог столећа, а којом се у истом овом броју ССА

³⁰ Уп. **ковачие, ѹыбаение** у Бањској хрисовуљи (Лома 2013а: 257, где се ти облици објашњавају утицајем i-основе .ѹудје). За утеху издавачу, са овим обликом није се боље снашла ни Станковска (2003: 182 д.).

³¹ У повељи из 1336. са ҝ је предато v натписано над օ.

позабавила Александра Фостиков, чита *соұхогұрль* (93),³² што је проверљиво на приложеној фотографији. И архимандрит Леонид читao је у једној данас несталој верзији, можда и оригиналу, Душанове исправе *Соухогрль* (навод у прилогу В. Петровића, стр. 23). Изворност облика у мушким роду налази поткрепу не само у хронологији историјских потврда, него и са језичке стране (в. Лома 2013а: 213). Приређивач новог издања хрисовуље краља Душана хиландарском пиргу у Хрусији Милош Ивановић оставља међник *Обрњени* неубициран (62: „Положај овог топонима нисмо успели да одредимо“); контекст омеђења гласи *тегю Словиниємь и Свөсъниени* (54), а у селу Словињу Атанасије Урошевић забележио је назив њиве *Обрњане* (Урошевић 1975: 100), те излази да је то у XIV веку био назив засебног села, које се потом припојило као заселак Словињу и коначно утопило у њега, оставивши траг у микротопонимији.³³ Оно што је горе речено за *Сифиникъ* важи у обратном смеру за *Иблановикъ* у међама Словиња (54), овде посреди није патронимик на *-овић* како га издавач схвата (*Јаблановић* 62, уз напомену: „данас се овај топоним ... не може убицирати“) — такви ликови су у XIV в. још били ретки (уп. Лома 2013а: 258) — већ *Јаблановик*, поименичење на *-ик* придева *јабланов* од назива за дрво, што је тип добро посведочен у то доба на старосрпском терену (у Бањској хрисовуљи *Буковик*, *Дрѣновик*, *Јасеновик*, *Лѣсковик*, *Бзовик*, *Јелшевик*, *Шиїловик*, *Мъјеловик*, *iibid.* 254). Данас подударан лик *Јаблановик* постоји као име засеока у бившем Студеничком срезу (Гавриловић 1846: 67) а у самом Словињу има *Јаблан* као назив шуме (Урошевић 1975: 55), што је вероватно само варијанта средњовековног назива *Јаблановик*. У хрисовуљи краља Душана Богородичином манастиру *ѹ Хтѣтовои*, данашњем Тетову, чије је издање овде приредила Марија Копривица, помиње се поред села и *ѹѣка Хтѣтова* (149), податак који нам је промакао када смо претпоставили да је првобитни денотат овог топонима био **ѹъсъ* (Лома 2013а: 226); очито се ради о првобитном хидрониму деантропонимног постања (називу жупе), што ово име, у складу са његовим архаичним карактером, смешта у најстарији слој словенске топонимије дате области (Полога).

*

У свом горе поменутом предговору десетом броју ССА Андрија Веселиновић поздравља излазак првог тома онога што је насловљено као *Зборник средњовековних ћириличких йовеља и љисама Србије, Босне и Дубровника*, а у функцију чијег наставка се ставио од свог покретања *Стари српски архив*. Tome колегијалном поздраву само се можемо придружити, јер са овим зборником сви

³² 1332. и 1336. означен је као село, овде као селиште.

³³ У историјском запису име има лик трпног придева у инструменталу множине мушким рода, у складу с тим Даничић реконструише номинатив као *Объсъниени* (РКС 2: 191). Данашње *Обрњане* би се објашњавало преобликом према рас прострањеном типу етника на *-јане*. Додуше, у старосрпском се наставак инструментала *-ы* > *-и* пренео са *о*-основа и на овај тип (з *долины*, *нађь дѣчани*, в. Лома 2013а: 260), али претпоставка да би у *швѣсъниени* је стајало уместо *и* не налази потврде у правописним одликама ове повеље.

истраживачи српске средњовековне историје, не само политичке, него и етничке, културне и језичке, добили су једно дуго жељено и убудуће незамењиво оруђе — први том нечега што би се могло назвати *Codex diplomaticus Serbicu*s, а што ћемо, краткоће ради, даље означавати као ЗСПП.³⁴

Дуг проток времена од почетка рада на овом издању раних шездесетих година прошлог столећа до тренутка када се оно нашло пред нама одсликава чињеница да двојица од тројице његових приређивача, Владимир Мошин и Сима Ђирковић, нису доживела тај тренутак. Трећи, Душан Синдик, обавио је редиговање књиге. Академик Ђирковић је стигао да напише Предговор (15–26), у којем излаже историјат подухвата, од Јиречековог ламента, изреченог пре више од једног века, над недостатком српског дипломатара, преко образовања радног тела у Српској краљевској академији 1938. које се имало позабавити тим послом, али је убрзо потом избио Други светски рат, до обнове замисли почетком педесетих година под кровом новооснованог Историјског института и постепеног уобличења концепције у годинама које су следиле. Дошло се до публикације која је обухватила 148 докумената издатих између 1186. и краја владавине краља Милутина (1321). У тај број улазе и исправе које нису сачуване већ за њих знамо само по поменима у другим изворима, па и понеки познији фалсификат за који се не може искључити да у себи садржи елементе изгубљеног оригинала (нпр. Студеничка повеља, Хрисовуља краља Милутина о селишту Улјарима). Ограниччење на ћирилицом писане документе експлицирано у наслову није потпуно: тамо где постоје, упоредо су дате верзије писане на латинском, грчком и италијанском.³⁵ Редослед је хронолошки.³⁶ Велику вредност овог издања представљају три обимна регистра: личних имена (547–584), географских назива (585–609) и појмова (611–652) које је израдио Д. Синдик. Из регистра се на текст упућује редним бројем документа и бројем реда у њему.³⁷

Читање дела оваквог обима и садржаја неизоставно урађа низом успутних забележака које се, у нашем случају, тичу углавном филолошких питања а од којих неке ваља поделити са читаоцима „Ономатолошких прилога“. Оно што је при издавању историјских извора најважније за онамастичара јесте верност предаје и поузданост интерпретације онамастичких података. Словних

³⁴ Тако смо га скратили већ у својој књизи Лома 2013а. При избору наслова књиге водило се рачуна да корпус поред диплома у јужном смислу (повеље, судска акта) садржи и писма, тако да је, по речима С. Ђирковића (23), „не само дипломатар него и епистолар“.

³⁵ Први документ, Немањин уговор са Дубровчанима, заправо је цео писан латински, ћирилски су у њему само потписи српског великог жупана и његовог брата кнеза Мирослава.

³⁶ Са изузетком последњег, накнадно додатог документа, фрагмената треће Жичке повеље које је на живопису цркве Св. Спаса у Жичи идентификовao Гојко Суботић.

³⁷ Такав начин упућивања, у основи исправан, добро би функционисао да су редни бројеви докумената стављени у живу главу, овако ваља пуно листати да се место нађе, те ћемо се ми у овом приказу задовољити навођењем броја странице ЗСПП. Успутно, не вршећи систематску проверу, установили смо да је при уношењу речи у регистар било пропуста, тако кад је реч о топонимима не налазимо из Жичке повеље Гане, из Бањске хрисовуље Св. Ћетла пекъ, Свинарево, Стъменица, Три грофде, из Милутинове хрисовуље Хумској епископији Сијотино (или сл., уп. ОП 18: 459, 21: 747).

грешака у писању имена готово да и нема,³⁸ за шта, с обзиром на обим књиге и употребу разних писама у њој, приређивачи заслужују признање. Штета што је пропуштена прилика да се исправе нека погрешна читања. У Врањинској повељи краља Владислава остављена је недовољно читка секвенца **И даю село то ... [Светом]оу Николѣ и съ ... оѹнънымъ им ... дѣвѣ, Гоѹгловоу** (162) а да није узета у обзир убедљива реконструкција Ђ. Бубала: **и даю село [све]томоу Николѣ [Комаѹно] и съ [к(а)т]оѹнънымъ и М[е]дѣвѣгоу Главоу и Кроѹшевице.**³⁹ Ни за сегмент несумњиво позног преписа Милутинове повеље истом манастиру **И сиа ѹтвѣдихъ, дахъ планинѣ междѣ Битомъ и междѣ Цѹницомъ** (425) није указано на испис Ровинског **И сиа оѹтвѣдивъ, дахъ планиноу междоу Битомъ и междоу Чѹмницомъ**, чији језички лик недвосмислено сведочи да је учињен по оригиналу (уп. ОП 15/2002: 171). Больје је такође читање Ровинског **абъ лѣвоу сїраноу Морача оу връхъ Бѣласице** (Ровински 1897: 36) од Јастребовљевог **о лиевѣ ст҃анѣ тофа и 8 връхъ Бѣласице**. Могао се без много оклевања уклонити још један фiktивни лик из исте исправе: **Сѹсѹтмоѹзица** (тако у регистру, стр. 604), будући да је **8 Сѹсѹтмоѹзицѣ 8 Рићи потокъ** (425) сасвим очевидно искварено из ***оѹс Соѹтмоѹзицу оѹ Риги(и) потокъ**: омеђење је ишло узводно уз Сутоморшицу, тј. Сутоморску реку, па даље уз њену притоку Рићи поток. На месту Лимске повеље **Оѹ[лијаѹви]на на Лоѹбови дїадевъчина** даје се ново читање без осврта на старија и без образложења.⁴⁰ На основу латинског преписа из XVII века учињен је покушај реконструкције старосрпског текста заклетве краља Владислава Сплићанима. Ту се поткрао један анахронизам: *pred tebaiz Vatratoslaua(m)* реконструисано је **пѹћд тєпчиомъ Ватрославомъ** (145), но име **Ватрослав** није старије од XIX века, када је настало као превод за лат. *Ignatius*,⁴¹ иза очито исквареног исписа вероватно стоји *Vratroslav*.

При уношењу поједињих топонима посведочених у косим падежима, номинатив је у регистру погрешно реконструисан. Локатив **Бањах** може у старосрпском бити и од **Бање** и од **Бањане**, али се село где се налазила **цѹ(ь)** **к(о)вь С(в)т(а)го Никиты оѹ Банињахъ** (440 д.) звало **Баниње**, како се то види из других помена (овде на стр. 380 и 406), а не **Бание**, како је на стр. 583 унето у регистар. Из локатива **8 Лисичањ** (406) не може се извести номинатив **Лисичи**

³⁸ Приметили смо съ Сѣѹговъ у Жичкој повељи (91), али у регистру исправно Сѣѹча, и Бѣльча у регистру уместо Бѣльца (Драгутинова хрисовуља Хиландару, 268).

³⁹ Заснована на испису који је Павле Ровински начинио из данас изгубљеног оригиналa а предложена у ССА 5/2006: 252; уп. ОП 19–20/2009: 744. Тамо исказано убеђење да је „фантомски топоним Гуглава ... једном за свагда избрисан“ показало се као нетачно; изгледа да фантоми имају непредвидљиве способности преживљавања и ваксрснућа. Одређену резерву ваља исказати према реконструкцији **[к(а)т]оѹнънымъ** са допуњеним -а- у првом слогу. Ђ. Бубalo је у праву да је реч о селу које се само мало даље помиње као **Ктоѹнъно**, али његово име неће бити од **кашун**, већ од варијанте назива за воћку — дуњу, уп. Лома 2013а: 103.

⁴⁰ Оно иде у смеру допуне текста какву смо предложили у Лома 2011: 195.

⁴¹ Уп. RJA 20: 263. Наводно је први Ватрослав Јагић узео то име као гимназијалац уместо свога крштеног *Игнац*, уп. Грковић 1977: 50. За реч *ватра* иначе нема ни непосредних ни посредних средњовековних помена.

како је то учињено у регистру (595); данас ишчезло село звало се *Лисичане, а забележено је у повељи Андроника II Палеолога као τὴν Λυσίτζιαν (Станковска 1995: 188). Будући да је -άχъ нормалан старосрпски наставак локатива етника на -и^не различит од црквонословенског -и^нехъ, непотребно је и само може збуњивати „(sic!)“ стављено на стр. 333 иза облика Т'мо^дах' према Т'мо^дане (332). Локатив једнине палаталних o- и a-основа на -i преведен је у погрешне облике номинатива у најмање три случаја: на Паѹни 599, регистар: Паѹни, треба Паѹни;⁴² оу⁴³ Мачковци, регистар: Мачковци, треба: Мачковыць,⁴⁴ на Романи Лвцъ, регистар: Романа Лвка, треба: Романия Лвка.⁴⁴ Сличних погрешки има и у регистру појмова. За топографски термин шоумा поред БХ, где се он по први пут бележи, у регистру на стр. 651 упућује се и на фалсификовану повељу краља Милутина „о селишту Улијара“,⁴⁵ где стоји и въ незадав памет(ъ) их(ъ) съ шоумомъ погывѣ⁴⁶ (539); с обзиром на контекст и на чињеницу да је тај део повеље писан српсконословенским језиком у којем се инструментал a-основа завршава на -ju (десница, мишцею 539), не може бити сумње да је посреди именица шум т. у значењу ‘тресак’ или сл.⁴⁶

Неке дилеме око начина издавања споменика писаних старом ћирилицом преламају се и у овом издању. Најважнија је она између што вернијег репродуковања рукописног предлошка и правописног уједначавања, какво су спровели Миклошић у *Monumenta Serbica* и Даничић у свом речнику (РКС). Овде је после одређеног колебања изабрана прва опција, тј. штампање црквонословенским слогом уз коришћење шириг репертоара знакова.⁴⁷ То је решење којему би филолог имао мало шта замерити, да се није мање-више механички прелило у регистре, не без штете по њихову прегледност. То се да наслутити већ из броја и редоследа слова у регистрима: а, б, в, г, д, е, ж, з, ћ, и ѕ, к, л, м, н, о, п, љ, с, т, оу 8, ф, ћ, в, Ѣ, ч, ј, ћ, ю, и, є, Ѣ, ѡ, ѡ, в. Стручном оку неће промаћи да углавном нису уједначаване или бар заједно

⁴² Или Паѹни, како је то на основу исте потврде у Грачаничкој повељи претпоставио Миклошић, док је Даничићево Паѹни f. формално могуће али са творбене тачке гледиша мало вероватно. За прилев у средњем роду говори грчки превод код Скилице Ταώνιον. И у АХ 303 име је посведочено у аналогној предлошкој синтагми на Паѹни, која искључује номинатив множине мушкиног рода Паѹни. Да није тих двеју потврда, помен у ЖКА 95 въ ... мѣстѣ нарицаемъ Паѹни могао би бити двосмислен, но очигледно ту имамо конгруенцију са мѣстѣ, тј. локатив, а не невезан номинатив. Детаљније Лома 2013б: 203 д.

⁴³ Друга потврда въ мѣстѣ ђекомѣмъ Мачковыци ЖКА 116 такође је у локативу, уп. претходну нап. и в. Лома 2013а: 141.

⁴⁴ Са j-посесивом Ромања „Романова“ као првим делом атрибутивне синтагме. Епоним је могао бити византијски цар Роман Диоген, који је у Скопљу основао манастир Св. Ђорђа. Облик *Романа лука није структурално вероватан, а стсрп. локатив одатле гласио би *Романѣ луџѣ. Пренос локативног -i са палаталних на непалаталне основе млађи је од средњег века, уп. ОП 19–20: 752 д.

⁴⁵ Тако на стр. 531; исправно би било „о селишту Улјарима“; да је назив улјари ‘пчелари’ ту већ био топонимизован, сведочи етник оуљаџемъ (542).

⁴⁶ Погрешно је у истом регистру и магијп'никъ 629 уместо магијп'ница: једина потврда на коју се упућује је из БХ оу магијпници стояниче (464); за гроблие в. ниже.

⁴⁷ О томе пише овде у предговору С. Ћирковић, стр. 19–22, помињући и предлог А. Соловјева да се за слог изабере грађанска ћирилица.

уазбучаване различите графије истих гласова. Учињено је то само у случајевима и/ї и оў/ꙗ, али су облици на о- и на ѿ- унесени одвојено на различитим местима азбуке, што је резултирало укупном слабијом прегледношћу, па и раздавањем потврда исте речи (*օզахъ* 633, *ѡզахъ*, *ѡꙗхъ* 649). Под г и к сврстани су и случајеви где дата слова сигурно имају гласовну вредност ѡ, односно ѽ, нпр. **Гюѹьгъ** Ђурьђ 556, **кєлия** (*кєлия*)⁴⁸ 624. Слично је са случајевима када е-, ѻ- предају *je-*, односно *ja-*, нпр. **Ӗнина** 609,⁴⁹ **Ӗжебодъци** 560. Требало је, ради веће употребљивости регистара, у њима спровести „даничићевску“ нормализацију,⁵⁰ али не идући у крајност да се као у РКС за одреднице узму само нормализовани ликови **Ѡѹѹьћъ**,⁵¹ **Ѡєлия**, **Ѡанина**, **Ѡжебодъци**, већ уазбучити и изворне графије, па са њих упутити на оне „нормализоване“. Друго не нарочито срећно решење у регистрима је што речи писане латиницом и грчким алфабетом нису издвојене у посебне сегменте, него убачене мимо тим писмима својственог редоследа у ћириличне низове. Тако долазимо до парадокса да под „ижицом“ (v) немамо ниједну ћирилску графију, већ само у регистру личних имена латинску *Ylia* (584), а у регистру појмова грчке νίός, ὑπέρπυρον, ὕφος и лат. *uperperum* (652).⁵²

Друга дилема при издавању средњовековних извора — у којима се велика слова не користе, бар не онако како их ми користимо — јесте да ли верно пренети изворни текст или интервенисати у њему издавајући почетним великом словом лична и географска имена; историчари су склонији овом другом, филолози — оном првом решењу. Издавачи су се одлучили за писање имена са великим почетним словом, а самим тим ставили себе у положај да пресуђују шта је властито име, а шта апелатив, што није увек било лако, особито у контекстима омеђења. Из тога су проистекле поједине недоследности и заблуде, од којих су неке нужно нашле свој одраз у регистрима. Тако је нпр. у Лимској повељи оў Глогъ, штъ Глога писано са великим почетним словом (228, 229) и унесено у регистар географских назива, а у Бањској хрисовуљи оў глогъ, шт глога са малим (459) и тај се глогъ обрео у регистру појмова.⁵³ Исто се, међутим, десило и са другим међником из исте повеље који је у тексту дат великим словом: оў Гѹебли, и шт Гѹебль (459); да ствар буде гора, он је у регистар на стр. 617 уврштен не по азбучном реду, него као варијанта под гѹебли, као да се ради о савременој именици средњег рода *гробље*, покрајински и *гребље*; то међутим

⁴⁸ Овај други, графички једнозначан лик, није чак ни наведен, иако се јавља у изворима на које се упућује, нпр. у Милутиновој хрисовуљи хиландарском пиргу (443).

⁴⁹ И данас село Јанина код Стона.

⁵⁰ За Даничићев поступак, утемељен на ваљаним увидима у историју и развој српског језика, уп. поговор Љ. Трифуновића у РКС 3: 626–631

⁵¹ Овде је коришћен само знак ѻ и за ѽ и за ѡ, те би било **Ѡѹѹьћъ**.

⁵² С обзиром да је редактор задржао θ (а није га, као Даничић, доследно нормализовао у τ), није јасно зашто је грчки запис Θεσσαλονίκη уазбучен под овим другим, а не под оним првим словом (604).

⁵³ Реч је о међнику Стрѣлца, дан. Стреоца; предложена идентификација са данашњим називом Глоговина на гребену планине Чичавице говорила би у прилог великом слову, али она није извесна, уп. Лома 2013а: 57.

није могуће, јер је у XII–XIV веку та именица гласила *гробје* (*гребје*) и писала би се **гробије*, а оно што је посведочено у два извора на која се упућује, Лимској повељи и Бањској хрисовуљи, јесу две различите именице женског рода, *гребља*, са једином горенаведеном потврдом у множини, и *гробља*, са потврдама ЛП оУ **Болестыню гробылю** 229, БХ оУ **Модъчоу гроблю**, **wt Модъче гробли** 459.⁵⁴ У формулатији оУ **Горн'е чело Гоџачева** само је *Горачево* топоним, а чело је апелатив у значењу почетка неке просторне целине, уз који се додаје *горње* или доње зависно од тога да ли се при омеђењу креће узбрдо или низбрдо, узводно или низводно (Лома 2013а: 230). И поутемљ **Велимъ** из Грачаничке повеље (501) боље је било писати малим словом. У фалсификату Студеничке повеље реченица **И wt Косова пшеница да ходи w Миҳолю д(ь)нє и wt Старога Влаха Благота да доходи w Дмитровъ д(ь)нє и(зъ) ҃ете ѹiba да доходи w Оүспеню Б(ого)родицъ** је овако написана могла би читаоца довести у заблуду да је неки човек по имену Благота имао обавезу да о Митровдану долази из Старог Влаха у Студеницу, што би већ само по себи као правна одредба било чудно, а из контекста лепо се види да је посреди апелатив *благота* ‘бели мрс’.

Језичке одлике споменика узимане су у обзир при просуђивању њихове извornости, али недовољно доследно, што се може илустровати примером двеју даровница краља Милутина Св. Николи Врањинском. Обе се оправдано просуђују као познији преписи или фалсификати, али само друга и са језичком аргументацијом (озвучење *ь* > *a* у примерима као *сұғағникъ*, 428), премда у првој има још познијих појава, као *л* > *o* у **Гeoцем** (425).⁵⁵

Претходне опаске не би требало схватити као злонамерно филолошко зановетање са циљем да се умање вредност књиге која је пред нама. Подвиг њених приређивача утолико је већи, што су изнели на својим плећима један подухват од прворазредног научног, културног и националног значаја, којему ова средина није посветила доовољну пажњу нити му је пружила одговарајућу институционалну потпору и координацију.⁵⁶

⁵⁴ За порекло и значење ових двају термина, који са гробље деле само заједнички корен (псл. **greb-ti* ‘копати’), в. Лома 2013а: 68–69; 150–151.

⁵⁵ На страну што је занемарено горе наведено сведочанство Ровинског да је у оригиналу стајало **Чѹмница а не Цѹница, Быть а не Бить**. Занимљиво је да се у регистру појмова нашла као одредница *пась*; могло би се помислiti да је посреди варијанта од *поись*, коју бележи РКС – посведочена од почетка XV века (РКС 2: 279), али унет је и лик *пъсь* са којег се упућује на *пась*, а који у изворима XIII–XIV в. означава феудалну обавезу (тако у Владислављевој повељи Богородици Бистричкој, 167, и у Милутиновој Св. Ђорђу Скопском (324). Облик *пась*, са *а* < *ь*, заступљен је у корпусу само у пomenутим двема Милутиновим повељама манастиру Врањини, где неће бити старији од XVII–XVIII века. Ако се већ одлучило да у појмовном регистру одреднице буду старосрпски ликови XII–XIV века, ова је морала гласити *пъсь*.

⁵⁶ Из предговора С. Ћирковића дознајемо да је 1950. постојао план о припреми корпуса дипломатичких извора у који је требало да се, поред Историјског института, укључи и Институт за српски језик; у то доба оба су била под окриљем САНУ. Међутим, та сарадња „није се могла остварити због заузетости особља Института радом на великим речнику српског језика“ (16). Подухват је тако остао на близи Историјског института, који је затим 1961. измештен из Академије.

Употребљене скраћенице

- АХ:** Ј. Шафарик: Хрисовуља цара Стефана Душана, којом оснива монастир Св. Архангела Михаила и Гаврила у Призрену године 1348?, *Гласник Друштва српске словесности XV*, Београд 1862, 266–310.
- Благојевић 2006:** М. Благојевић, *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији (XII–XV век)*, Београд.
- Гавриловић 1846:** Речник географиско-историјски Србије, саставио Јован Гавриловић, Београд.⁵⁷
- Грковић 1977:** М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд.
- Грковић 1986:** М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Београд.
- ЕРСЈ ОС:** Етимолошки одсек института за српски језик у Београду: *Огледна свеска*, Београд 1998.
- ЖКА:** Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило и други, изд. Ђ. Даничић, Београд 1866.
- ЗСПП:** Зборник средњовековних ћириличких табеља и табама Србије, Босне и Дубровника, књ. 1, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ђирковић, Д. Синдик, Београд 2011.
- ИГ:** Историјски гласник, Београд.
- Лома 1996:** А. Лома, Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у оронимији Црне Горе, *Наш језик XXXI*, 121–132.
- Лома 2011:** А. Лома, Језичке ствари Полимља и Потарја — сведочанства старосрпских повеља, *Ђурђеви стубови и Будимљанска епархија*, Зборник радова, Беране / Београд, 187–198.
- Лома 2013а:** А. Лома, *Тојонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљењу стваросрпског тојономастичког речника и бољем познавању ойшијесловенских именословних образца*, Библиотека Ономатолошких прилога књ. 2, Београд.
- Лома 2013б:** А. Лома, Старосрпска топономастичка грађа у Миклошичеву нацрту словенске ономастике, *Miklosichiana bicentenaria*. Зборник у част двеста година одрођења Ф. Миклошича, Београд, 185–225.
- Лома 2015:** А. Лома, Језичка и етничка прошлост Старе Србије у светлу топономастике, *Први балкански рат 1912–1913 – историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искуства* (Научни скупови САНУ CXLVII, Одељење историјских наука књ. 35), Београд, 259–273.
- ОП:** *Ономатолошки прилози*, Београд.
- Пешикан 1985:** М. Пешикан, Имена из ловћенског села Мајстора, ОП VI, 1–20.
- Пешикан 1986:** М. Пешикан: Стара имена из доњег Подримља, ОП VII, 1–119.
- РКС:** Ђ. Даничић: *Рјечник из књижевних стварина српских I–III*, Београд.
- Ровинский 1897:** П. Ровинский, *Черногорія в ея прошломъ и настоящемъ II 1*, Санктпетербургъ.
- ССА:** Стари српски архив, Београд.
- Станковска 1995:** Љ. Станковска, *Македонска ојкономија I*, Скопје.
- Станковска 2001:** Љ. Станковска: *Тојонимије со суфиксом -ица во Македонија*, Скопје/Прилеп.
- Станковска 2003:** Љ. Станковска: *Имињата на населениште местиште во Кумановско*, Скопје.

Одељење језика и књижевности САНУ, у којем су седели такви стручњаци као Павле Ивић (до 1999) и Александар Младеновић (до 2010) није, колико зnamо, у њему имало никаквог удела.

⁵⁷ Користили смо поновљено издање савременим правописом које је приредио Милорад Радевић (Београд 1994).

Урошевић 1975: А. Урошевић, *Тојоними Косова*, Српски етнографски зборник LXXXIX, Београд.

Шекуларац 1987: Б. Шекуларац, *Дукљанско-зетиске љовеље*, Титоград.

*

Boryś 1999: W. Boryś, *Czakawskie studia leksykalne*, Warszawa.

MS: *Monumenta Serbica, spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, ed. Fr. Miklosich, Wien 1858.

RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I-XXIII*, Zagreb 1880–1976.

Skok: P. Skok: *Etimologiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-III*, Zagreb 1971–1973.